

О.В. ЧЕРКАСОВА,
Донецький національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Відомо, що в наш час у світі існують чимало моделей ринкового господарства, серед яких є й моделі соціального ринкового господарства (СРГ). Якщо брати до уваги сукупність вже діючих тенденцій суспільного розвитку - тенденції до постіндустріального (неекономічного) суспільства, тенденції до соціалізації економічних (виробничих) відносин, тенденції до інформаційної економіки, тенденції до інтернаціоналізації господарського життя, тенденції підвищення ролі людини в соціально-економічному розвитку, тенденції до глобалізації та ін., то слід визнати, що СРГ за своєю економічною структурою і соціальною суттю знаходиться сьогодні найближче до будь-якої із зазначених тенденцій.

Доцільність формування СРГ в Україні обумовлена принаймні трьома головними причинами: а) генетичними ознаками, тобто схожістю побудови соціальної сфери бувшої УРСР – суспільні фонди споживання і загальнонаціональний соціальний фонд у країнах Скандинавії; б) вже створеною за ринкових умов господарювання соціальною сферою; в) необхідністю соціального захисту людини від жорстких законів ринку і підвищення ролі державної влади у забезпеченні її соціальних потреб як гаранта Конституції країни.

Досліджуючи зазначені проблеми, звернемо увагу на той відомий і безперечний факт, що соціальна сфера як така не є повністю залежною від суто економічної, оскільки сама вона значно впливає на економіку та її складові – через підвищення рівня освіти, професіоналізму і кваліфікації працівника, стан його здоров'я, підрастаюче покоління та ін. А це означає, що суспільство завжди, а тепер тим більше, зацікавлене не тільки у функціонуванні соціальних інститутів та їх активного впливу на економічне зростання, а й у появі та дії нових економічних і соціальних інститутів. Адже, не є випадковим той факт, що най-

більш перспективний напрям розвитку економічної теорії – новий інституціоналізм – значно розширив предмет науки за рахунок саме соціальних, культурних, інтелектуальних, ідеологічних чинників розвитку суспільства (людини). Посилаючись на дослідження Д.Неймана, Ю.Чернецький пише: “Суспільно-науковий інституціоналізм (англ. ”institutio-nalism”) можна визначити як напрям, що приділяє найбільшу, підвищену увагу інститутам (інституціям), вбачає в них концептуальне ядро соціального знання...соціальні інститути... стійкі зразки соціального життя, стабільні комплекси статусів, ролей, груп і організацій, що забезпечують підґрунтя для задоволення фундаментальних соціетальних (тобто притаманних суспільству в цілому) потреб” [1, с.62]. А.Чухно підкреслює, що людина є метою, мірилом і головним фактором прогресу постіндустріального періоду [2, с.18-23]. С.Мочерний і О.Устенко зазначають, що людина є найважливішим об'єктом і суб'єктом економічної системи і що “подальший прогресивний розвиток економіки України неможливий без надзвичайно швидкого розвитку людини економічної та її переходу в нову якість” [3, с.20]. М.Пап'єв розглядає цю проблему через світовий досвід і підкреслює, що основною метою розробки соціальних стандартів рівня життя в Україні повинні стати підвищення якості життя населення, визначення конкретних кроків на шляху до світових соціальних стандартів [4].

У Конституції України записано, що наша країна є незалежною соціальною державою і постатейно права по забезпеченню цієї соціальності: право на життя, на охорону здоров'я, на труд, на здорове дитинство, на відпочинок, на забезпечення у старості тощо. Українська дійсність, на жаль, поки що не спроможна реально на-

© О.В. Черкасова, 2005

давати всіх соціальних прав людині головним чином з-за відсутності економічних умов їх забезпечення. Створена за ринковими реформами соціально-економічна система не має достатньої перш за все фінансової бази реалізації конституційних прав громадян на працю, безоплатну освіту, якісну охорону їх здоров'я, надання доступного за ціною житла і т.п. Актуальним є аналіз створення таких умов.

Метою статті є аналіз існуючих економічних і соціальних інститутів, їх взаємозв'язок, роль державних органів влади в підвищенні їх ролі щодо формування СРГ – як поки що взірця сучасного справедливого соціально-економічного устрою і забезпечення прав людини, а також обґрунтування доцільності створення нових інститутів, які б сприяли цьому.

Поділяючи позицію Г.Тарасенко, яка на основі закону А.Вагнера і аналізу двох головних моделей соціальної сфери обґрунтовує тенденцію до підвищення тієї частки ВВП, що витрачається на фінансування державного забезпечення соціальних потреб (за скандинавською моделлю) [5, с.129-132], спробуємо визначитися, по-перше, у поняттях економічного і соціального інститутів, по-друге, у їх взаємообумовленості, по-третє, у доцільності формування моделі СРГ в Україні, для чого потрібне створення нових інститутів.

Отже, щодо поняття “інститут”. Хоча в економічній літературі немає повної єдності у його визначенні, майже всі згодні з тим, що основний його зміст полягає в існуванні сталих формальних і неформальних норм і правил (прості інститути), які визначають поведінку людей за певної організації (складні інститути). Причому, формальні норми і правила можуть бути юридично зміненими, тоді як неформальні досить тривалого часу зміні не підлягають, оскільки вони перетворюються у сталі звички щодо поведінки людей. До того ж, як

що економічні інститути під впливом розвитку продуктивних сил (матеріально-технічної бази соціально-економічної системи) спроможні перетворюватися у нові за змістом і структурою інституції, то соціальні інститути мають властивості до більшої сталості і не спроможні перетворюватися на якісь інші утворення. Таке явище можна пояснити, як уявляється, тим, що перетворення економічних інститутів і поява нових означає лише зміну технології виробництва товарів і послуг (індустріальний чи постіндустріальний його спосіб) для задоволення матеріальних потреб людини, що змінюються головним чином під впливом зміни обсягів і структури виробництва, тоді як соціальні інститути мають чітко визначену мету – задоволення соціальних потреб, які теж змінюються, але не так швидко і не докорінно. Наприклад, при переході ручної праці на механізовану в домашньому господарстві, що суттєво прискорило і полегшало виконання видів сімейного побуту та якісні і структурні зміни споживання продуктів харчування, одягу, взуття і т.п. благ, майже не змінилися потреби в навчанні дітей, в медичних послугах, в реалізації права на працю, в певному соціальному статусі тощо – змінилися лише джерела їх фінансування (безоплатне їх надання державою чи оплата із сімейного бюджету).

Таким чином, послуги економічних і соціальних інститутів суттєво різняться, хоча вони й є взаємопов'язаними. І саме вони є приреченими задовольняти усю гаму потреб людини (суспільства) – матеріальні, духовні, соціальні за законом підвищення потреб.

Цей процес, а також взаємообумовленість економічних і соціальних інститутів можна простежити на умовній структурно-логічній схемі, що пропонується (рис.1).

Рис. 1. Економічні і соціальні інститути СРГ.

Із схеми видно, що економічні інститути за час ринкових реформ суттєво змінилися під впливом реформування відносин, форм і прав власності. Перш за все змінилися суб'єкти господарської діяльності – із переважно державних підприємств на багатоманітні структури: корпорації, що діють за правилами акціонерного товариства (АТ), всілякі колективні товариства, індивідуальні фірми та кластери як особливий тип колективної власності і організації діяльності. Змінилися й державні підприємства як суб'єкти господарської діяльності, оскільки вони існують у ринковому середовищі і примушені змінювати характер господарських відносин як між собою, так і з урахуванням таких зв'язків із недержавними хозяйствующими структурами, у тому числі зарубіжними. Відбулися зміни структури і розвитку суб'єктів ринку, який, як відомо, має бути представленим виробниками (продавцями), споживачами (покупцями) та посередниками у відносинах між ними, а також і системи ринків.

Соціальні інститути, хоча й функціонують у ринковому середовищі, що створилося через економічне реформування відносин, форм і прав власності, залишилися як такі – перетворення зазнали лише джерела їх фінансування.

Таким чином склалася така соціальна сфера, яку можна умовно поділити на дві складові – державну мережу закладів (установ, організацій), що забезпечують надання соціальних послуг на безоплатній чи пільговій основі, і недержавну мережу таких закладів, що надають соціальні послуги на ринкових засадах. Тому у схемі позначено подвійне існування чи дублювання закладів соціального спрямування їх діяльності: державні і приватні служби зайнятості, навчальні і лікувальні установи, дитячі заклади, наукові організації, культурні установи, інші структури, що надають соціальні послуги.

Примітно, що перетворення економічної структури, зокрема українського суспільства, привело до появи принципово нових суб'єктів господарської діяльності і до докорінної зміни господарських (економічних) відносин між ними, тоді як струк-

тура соціальної сфери, хоча й змінилася під впливом суттєвих змін в економіці, за суттю залишилася тією ж самою: освіта, охорона здоров'я, наука, культура, турбота про дітей та працевдатних людей тощо – змінилися лише відносини між ними з переважно неекономічних на економічні (ринкові) чи напівекономічні (поєднання державно-пільгових і ринкових принципів надання соціальних послуг) під впливом загальних ринкових реформ і світових тенденцій.

З'явилися й нові напрями діяльності в соціальній сфері, яких не було за планово-командної системи: служби зайнятості - за появи й вбудування в соціально-економічну систему ринку праці (незайнятості); приватні навчальні заклади; страхова медицина; приватні наукові колективи; приватні структури, що надають соціальні послуги; приватні дитячі установи та притуки для престарілих; приватні спортивні клуби тощо. І кластери як вбудована підсистема і взірець раціонального поєднання економічних і соціальних інститутів. Капітал кластера представлений різними власниками, включаючи державу, тому, як правило, його оборот приносить прибуток, і саме він надає можливостей досягати й соціальних цілей. Сенс впровадження і розповсюдження практики кластерів по регіонах країни міститься в тому, що в їх функціонуванні доречно виділити соціальні задачі як пріоритетні. Практика їх існування за кордоном і в Україні (Хмельницька область) доводить їх доцільність.

У схемі є ще й такий блок, як загальнонаціональний соціальний фонд (ЗНСФ), що створюється і діє під контролем держави, але про нього пізніше.

Констатація факту наявності в соціальній сфері державного і недержавного секторів неодмінно приводить до необхідності розгляду проблеми, що дискутується як в науковій літературі, так і в громадських виданнях – проблеми функціонування соціальних інститутів на ринкових засадах.

Російські економісти Ю.Ольсевич і В.Мазарчук, досліджуючи цю проблему, співставляють “за” і “проти” присутності конкурентного ринку в соціальній сфері [б,с.54-58].

Розглядаючи доцільність застосування ринкових правил гри у соціальній сфері, ці автори наводять такі аргументи, як посилення особистої зацікавленості в підвищенні якості і гнучкої диверсифікації соціальних послуг, можливість більшої економії питомих витрат на їх виробництво, можливість встановлення безпосередніх зв'язків із реальним сектором економіки (залучення у соціальну сферу приватного капіталу, створення тут комерційних організацій, встановлення комерційних зв'язків між закладами соціальних послуг і виробничими структурами щодо постачання обладнання, матеріалів, будівництва і т.п.).

Проте, якщо виходити із природи соціальних благ та потреби в них людини, суспільство не може спиратися на ринкові методи формування людського капіталу. Тому Ольсевич і Мазарчук наводять аргументи проти застосування ринкових правил гри у соціальній сфері: суттєва диференціація доходів і різна платоспроможність людей не надає можливостей розподіляти соціальні послуги згідно реальних потреб в них, що поглиблює соціальну нерівність; платність соціальних послуг завідомо знижує попит на них навіть при наявності потреби в них (найчастіше це проявляється в неувазі до власного здоров'я, в самолікуванні чи у відмові надати дитині вищої освіти); по суті виховання і утримання дітей стає турботою тільки родини, що знижує якість людського потенціалу країни; нерідко попит на соціальні послуги взагалі відсутній при реальній потребі в них - з-за їх платності, що теж є неприпустимим не тільки для окремої людини чи сім'ї, а й для суспільства.

Отже, висновок не на користь ринкових правил гри у соціальній сфері. Тому особливістю соціальних інститутів слід вважати доцільність їх функціонування під егідою держави і в основному на безоплатних засадах. А якщо діяти з оглядом на ринкове середовище та необхідність стосунків з ним, то можна запропонувати оптимальне поєднання надання безоплатних і платних соціальних послуг (за умови державного регулювання цін і тарифів на них), залишаючи добровільний вибір за людиною (роди-

ною) між ними. Такі правила повинні бути закріплені законодавчо.

Уявляється, що найдоцільніше принципи сполучення економічних і соціальних інститутів з позиції існуючого і майбутнього розвитку суспільства (людини) діють у соціальному ринковому господарстві скандинавського типу. Спираючись на позиції сучасного інституціоналізму, який, на наш погляд, адекватно і об'єктивно оцінює тенденції до посилення соціального спрямування економічного розвитку, можна стверджувати, що Україна повинна вибрати єдиний доцільний шлях свого розвитку – СРГ.

Перш за все мова повинна йти про економічну структуру українського суспільства, що приймає вигляд вибору шляху його розвитку. З середини 90-х рр. минулого століття українські науковці почали розробляти цю проблему. Можна послатися на концепцію В.Черняка – двохсекторна модель як поєднання приватного і державного секторів економіки [7], С.Мочерного – модель народної економіки [9], В.Гейця – економіка знань [8], А.Чухно – постіндустріальне суспільство через інтелектуальний капітал [2] та ін. Віддаючи належне всім позиціям (оскільки і двохсекторна модель існує, і докази щодо народної економіки є слушними, і економіка знань реально формується, і постіндустріальне суспільство неминуче), уявляється, що найбільш доказовими є аргументи І.Сороки щодо СРГ і його економічної структури – як доречного шляху розвитку України. Сорока довів, що соціально орієнтований ринок може спиратися лише на змішану економіку як симбіоз державного і приватного секторів, як діалектична єдність форм власності та типів господарств. “Вся логика свидетельствует о том, что единственно возможный вариант нашего экономического развития – это все-таки смешанная экономика и базирующийся на ней социально ориентированный рынок”, – писав цей вчений [10, с.53]. Подальший розвиток економічних інститутів після 1994 р., коли це було доведено теоретично, підтверджує правоту, справедливості і доречності створення в країні саме СРГ, що базується на змішаній економіці. Слід пого-

дитися також із Г.Тарасенко і О.Головіновим, які доводять неминучість змішаної економічної структури сучасного суспільства через соціально-економічний аспект її аналізу (відносин власності і регулювання економіки) і логіку розвитку від економіки державного соціалізму як поєднання центрального плану і товарно-грошових відносин, до економіки СРГ з пріоритетом державного регулювання життєдіяльності країни [11, с.118-121].

Отже, не тільки економічна теорія, а й практика існування скандинавської моделі СРГ доводять той факт, що СРГ заснована і функціонує лише за умови змішаної економіки. Конкретно це означає, що ринкові за суттю принципи господарювання базуються на співіснуванні виробничих структур індивідуального приватного, корпоративного (колективного) і іноземного капіталу та досить жорсткої податкової системи під контролем і регулюючою роллю держави. Завдяки економіко-адміністративним заходам створюється так званий ринок доходів сукупного попиту і під впливом особливої соціальної політики (зокрема створенням загальнонаціонального соціального фонду) забезпечується вирішення таких проблем, як зайнятість населення, відносно справедливий розподіл національного доходу, певне вирівнювання доходів соціальних груп населення через систему

соціальних інститутів і соціального захисту. Іншим чином, через ринкові принципи господарювання економічних інститутів створюються сталі фінансові можливості забезпечення соціальних потреб всього населення. У всякому разі, можна вважати, що СРГ на сьогодні є найдоцільнішим зразцем справедливого соціально-економічного устрою з точки зору поступової відмову від різкої диференціації між соціальними групами населення і досягнення соціальної справедливості, про яку мріяли з давніх давніх видатні й розумні люди протягом багатьох поколінь.

Якщо погодитися саме з таким висновком, то як досягти такого устрою в Україні? Звісно, не можна просто екстраполювати скандинавську модель на українську дійсність – це є безглуздим намаганням. То чи є у нас власні матеріально-технічні, економічні, соціальні і політичні підстави для формування СРГ? Однозначної відповіді на це питання не може бути, оскільки зазначеними умовами можна скористатися і для інших висновків щодо подальшого шляху розвитку країни, про які вже йшлося. Але мова все ж про СРГ. Розглянемо ці умови в даному ракурсі. Статистичні дані свідчать, що українська економіка, починаючи із 1999 р., набула тенденції до зростання. За деякими важливими показниками можна прослідкувати із таблиці 1 [12,с.30].

Таблиця 1

Індекси основних соціально-економічних показників розвитку України

	1990	1995	2000	2001	2002	2003
Валовий внутрішній продукт	...	87,8	105,9	109,2	105,2	109,4
Основні засоби	103,1	99,0	101,0	102,4	101,1	102,5
Доходи населення	118,8	526,3	131,2	122,7	117,1	116,6
Продукція промисловості ¹	99,9	88,0	113,2	114,2	107,0	115,8
Товари народного споживання	105,8	82,2	124,5	117,7	108,4	120,4
Продукція сільського господарства	...	96,4	109,8	110,2	101,2	89,0
Інвестиції в основний капітал	101,9	71,5	114,4	120,8	108,9	131,3
Перевезення вантажів усіма видами транспорту	100,2	95,7	99,5	103,3	98,6	106,2
Роздрібний товарооборот підприємств	111,5	86,1	108,1	113,7	115,0	120,5
Кількість зайнятих економічною діяльністю	99,9	103,0	97,5	98,8	101,7	100,3
Кількість безробітних у віці 15-70 років (за методологією МОП)	–	–	100,3	93,0	91,4	89,5
Середньомісячна заробітна плата						
Номінальна	...	514,2	129,6	135,2	121,0	122,8
Реальна	...	110,6	99,1	119,3	118,2	115,2

¹ У 1990, 1995 рр. – дані за ЗКГНГ, з 2000 р. – дані за КВЕД.

Дані таблиці слід доповнити даними і аргументами, які наводить О.Гош [13, с.75; 81-82], що підтверджують тенденцію української економіки до зростання і у 2004 році (зниження темпів приросту має бути за прогнозами у 2005 році, але це не змінює саму тенденцію): ВВП протягом 2000 - 2004 рр. зріс на 48,8 %, виробництво промислової продукції – на 80,3 % (у тому числі предмети народного споживання – на 115,1 %), виробництво сільгосппродукції – на 31 %, інвестиції в основні фонди зросли на 132,6 %, реальна заробітна плата – на 99,8 %, реальні грошові доходи населення – на 65,8 % (при зростанні індексу споживчих цін на 71 відсоток). І хоча, як зазначає автор, економічного відродження і його якісного зростання ще не відбулося, сама по собі тенденція до зростання економічних і соціальних показників є показовою, що надає надію на існування вже сьогодні і на найближчу перспективу певних умов побудови в нашій країні СРГ.

Проте, цього не досить. Визнання того, що сучасна економіка, у тому числі українська, є змішаною, що її регулювання об'єктивно відбувається через складний господарський механізм поєднання ринкових і планових важелів не є аргументом за СРГ, оскільки подібний механізм регулює змішану економіку чималої кількості країн сучасного світу. Належить наблизити аналіз до теми статті – які саме економічні і соціальні інститути вже існують у нас, і вони можуть бути використаними на шляху до СРГ, а які належить створити.

На схемі (рис.1) позначені існуючі економічні і соціальні інститути, що діють в Україні, і в той же час в ній присутній такий блок, як ЗНСФ, якого немає і який, за нашим переконанням, слід створити. Справа в тому, що звичайні трансферти з державного бюджету не вирішують проблеми малозабезпеченості і бідності в країні. Попередню соціально-економічну систему справедливо звинувачують в загальному низькому рівні оплати праці (порівняно з розвинутими країнами), проте, таке становище пояснювалося тим, що, по-перше, рівень продуктивності праці був, наприклад, в

СРСР удвічі нижчий, ніж у США, по-друге, протистояння двох систем дійсно обумовлювало величезні оборонні витрати, що, у свою чергу, вимагало завищеного розвитку важкої промисловості. Тим не менше, існували суспільні фонди споживання (СФС), котрі за підрахунками вчених і офіційними статистичними даними на 1/3 збільшували сімейні доходи (за рахунок безоплатних чи пільгових соціальних послуг). Отже, існував інститут СФС, який умовно можна спів-ставити із ЗНСФ, що існує в країнах СРГ Скандинавії. Головною метою і призначенням цього Фонду є вирівнювання доходів, пом'якшення невинуватого диференціації доходів сімей, встановлення соціальної справедливості як такої і як спосіб запобігання соціальних конфліктів. Є переконання в тому, що створення саме такого (чи подібного йому) Фонду наблизить Україну якщо не до СРГ, то принаймні до посилення соціального спрямування ринку, а отже сприятиме наближенню проголошеної Конституцією України соціальної держави до втілення цього гасла у реальну дійсність. Зробити це на практиці можна за рахунок вичленення тих статей витратної частини державного бюджету і місцевих бюджетів, що призначені на соціальні потреби. Сенс такого вичленення в тому, що ніхто (Уряд чи навіть Верховна Рада) не матимуть права перерозподіляти ці кошти на інші цілі та кожного року їх “перелопачувати”. Це повинен бути сталий, недоторканий Фонд – як вищій соціальний інститут держави. Такий крок спроможний наблизити країну до СРГ. Принаймні, як уявляється, слід припинити усілякі дискусії відносно того, що Україна крокує до капіталізму. По-перше, настав час позбавитися від “ізмів”, оскільки вже визнаним шляхом людства є постіндустріалізм (неекономічне суспільство), по-друге, якщо Україна намагається увійти в ЄС, тобто в європейську (а згодом і світову) інтеграцію, то одночасно слід намагатися “йти в ногу” зі всесвітом – хоча б поки що намаганням створення СРГ української моделі. Авторське переконання саме в цьому.

На шляху до постіндустріального

суспільства Україна має певні економічні інститути, що діють на ринкових принципах господарювання. Одночасно функціонують державні господарські структури в ринковому середовищі. І ті, і інші створюють економічні (фінансові) можливості для утримання соціальної сфери – через податкову систему і трансферти. Тому існують і певні соціальні інститути, за рахунок яких задовольняються соціальні потреби населення і країни в цілому.

Проте, традиційні джерела їх фінансування не забезпечують нормального рівня задоволення соціальних потреб суспільства, існує малозабезпеченість та бідність, що є підґрунтям соціальної несталості і суттєво стримує нашу ходу до світової цивілізації. Таке статус-кво потребує по суті негайних заходів його подолання.

Першим суттєвим кроком, на авторське переконання, може бути законодавче проголошення і реальні дії по формуванню в Україні СРГ скандинавського типу (зрозуміло, із урахуванням українських особливостей), що надасть можливостей швидше подолати соціальні проблеми і увійти у європейську (світову) співдружність.

Конкретним кроком на цьому шляху уявляється створення нового соціального інституту (за взірцем країн із СРГ) загальнонаціонального соціального фонду, за рахунок якого можна буде повніше задовольняти соціальні потреби населення, уникати надмірної (невиправданої) диференціації доходів сімей, подолати бідність тощо.

Створення такого інституту, як ЗНСФ, не потребує суттєвих чи додаткових фінансових витрат – сенс в його недоторканості і сталості, своєрідному “вето” на перегляд коштів Фонду чи використання їх не за призначенням. У складі державного бюджету цього зробити неможливо – про це свідчить практика СРГ країн Скандинавії. Такий Фонд із року в рік має поповнюватися і зростати за рахунок сталого розвитку економічних інститутів, їх господарюючих суб’єктів. Звичайно, це потребує певного перегляду податкової системи країни і чіткого адресного спрямування трансфертів – будь-який перегляд витрат-

них статей Фонду може бути виправданим лише у бік зростання їх фінансування чи появи нових статей щодо розвитку людини як головної складової соціально-економічного прогресу.

Література

1. Чернецький Ю. Сучасний соціологічний інституціоналізм і “нова економічна соціологія” як напрями дослідження проблем економіки //Економіка України. – 2004. – №5. – С.62-68
2. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі //Економіка України. – 2004. – №5, – С.14-23
3. Мочерний С., Устенко О. Людина та закони її розвитку //Економіка України. – 2004. – №10. – С.17-26
4. Папієв М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів //Економіка України. – 2004. – №1. – С.4-8
5. Тарасенко Г.Д. Економічні аспекти формування соціальної сфери в Україні. // Социальная экономика. / Научный журнал ХНУ. – Харьков. – 2004. – №1-2. – С.129-138
6. Ольсевич Ю., Мазарчук В. О специфике экономических институтов социальной сферы (теоретический аспект) //Вопросы экономики. – 2005. – №5. – С.50-64
7. Черняк В. Модель экономики: выбор Украины //Экономика Украины. –1995. – №9. – С.31-39
8. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань //Економіка України. – 2004. – №5. – С.4-13
9. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки //Економіка України. – 2000. – №2. – С.13-21
10. Сорока И. Социальное рыночное хозяйство и смешанная экономика как приоритетные модели украинского рынка //Экономика Украины. – 1994. – №5. – С.47-54
11. Тарасенко Г.Д., Головінов О.М. Змішана економіка: дещо новий підхід до визначення поняття. // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия экономическая. Выпуск

97. – Донецк. – 2005. – С.115-123

12. Статистичний щорічник України за 2003 рік./ Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2004. – 632 с.

13. Гош О. Ринок як засіб відродження

перехідної економіки України //Економіка України. – 2005. – №9. – С.75-82

Статья поступила в редакцию 08.11.2005

И.В. СТРЕКАЛОВА,

Донецкий национальный технический университет

СТРУКТУРА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ СРЕДНЕГО КЛАССА В УКРАИНЕ

На сегодняшний день в Украине, как и в других странах СНГ, одной из важнейших проблем является проблема поляризации общества, обусловленная резкой дифференциацией населения по уровню доходов. Наряду с проблемой снижения бедности приобретает актуальность проблема формирования среднего класса в Украине, которая привлекает внимание экономистов, социологов, философов, политиков, предпринимателей, что подтверждается различными научными исследованиями данного вопроса.

Так, в России исследование среднего класса с 1993 г. в рамках многоаспектных проектов проводит Бюро экономического анализа (Л. Григорьев, Т. Малева, Е. Аврамова, Л. Овчарова), в работах которых дается оценка состоянию среднего класса в России в процессе трансформации экономической системы, его качественные и количественные характеристики [1], [2]. Социологическим анализом среднего класса занимается Российский независимый институт социальных и национальных проблем (М.К. Горшков, Н.Е. Тихонова, В.В.Петухов и др. [3]-[5]).

В Беларуси социальной структурой общества и местом в ней среднего класса занимается Г.Соколова [6].

В украинских научных кругах пристальный интерес к проблемам среднего класса отмечается с 2002 г., что сопровождается большим количеством публикаций и проведением крупных конференций. Средний класс украинскими учеными исследуется как с социологической (Ю.Саен-

ко [7], О.Яременко [8], Е.Симончук [9]), так и с экономической (Э.Либанова [10], М.Соколик [11], М.Лощинин, Н.Шаповал [9]) точек зрения.

Несмотря на разноплановые экономические исследования среднего класса (по уровню доходов, заработной платы, ВВП на душу населения и т.д.), нерешенной остается задача оптимизации структуры доходов и расходов населения Украины с точки зрения становления среднего класса.

Целью данной статьи является выработка рекомендаций по оптимизации структуры доходов и расходов населения в контексте становления среднего класса в Украине.

В классическом понимании средний класс представляет собой значительную социально-экономическую группу, полноценно выполняющую свои функции¹ и характеризующуюся определенным жизненным стандартом². Средний класс в обществе определяется по материально-

¹ Средний класс в обществе выполняет следующие функции: экономическую, инвестиционную, потребительскую, репродуктивную, высокопроизводительную, социальную, стабилизационную, информационную, инновационную, морально-нравственную.

² Наличие благоустроенного жилья, дачи, автомобиля, сбережений, обеспечение современными предметами долговременного пользования, возможность несколько раз в год отдыхать на отечественных и зарубежных курортах, пользование платными медицинскими, образовательными и др. услугами и т.д.